

علم آموزی و روایتگری

در سیره حضرت معصومه علیها السلام

دکتر زهره نادر نژاد / فرزانه نیکوبرش راد

استاد دانشگاه آزاد تهران، واحد علوم و تحقیقات / دانشجوی دکتری علوم سیاسی

چکیده

از آن رو که روز ولادت حضرت معصومه علیها السلام به عنوان «روز دختر» نام گذاری شده است، بر آن شدیم با بررسی سیره علمی و حدیثی آن بزرگوار که به عنوان «عالمه» و «محدثه آل طه» مشهور است، گامی کوچک در جهت شناساندن این بانوی بزرگوار به نسل جوان و بخصوص دختران برداریم تا ایشان با تأسی از این الگوی عملی اسلام چراغ راه هدایت جامعه باشند.

در این تحقیق، نگرش علمی و حدیثی و نیز عملکرد حضرت فاطمه معصومه علیها السلام را در حراست از احادیث ناب نبوی، مورد بررسی قرار داده ایم؛ معصومه ای که پیش از ولادت در لسان ائمه معصومین علیهم السلام نام و آثار و برکات و شفاعت و کرامت او ترسیم شده بود؛ از جمله اینکه به برکت وجود این سلاله پاک و معصوم و در محور مکان مزار وجودی ایشان، علم و نشر معارف حقه ای گسترش خواهد یافت، همچنان که امام رضا علیه السلام فرمودند: «من زارها عارفاً بحقها فله الجنة»؛ هر کس او را زیارت کند در حالی که عارف به حق او باشد، بهشت از آن اوست.

کلیدواژه‌ها: تربیت، علم آموزی، محدثه، عالمه، ولایت.

مقدمه

پیش از ولادت حضرت فاطمه معصومه علیها السلام ترسیم زیبایی از وجود با برکت ایشان در روایت‌ها و محل حضور ایشان و برکت‌های وجودی حضرت بیان شده بود. در قدر و منزلت و مرتبه والای این بانوی آسمانی، همین نکته کافی است که همواره مورد احترام و تقدیس چند امام معصوم قرار گرفت؛ پیش از آنکه این بانو به دنیا بیایند از فضایل و کرامت‌های ایشان سخن‌ها گفته‌اند و سفارش زیارت قبر شریفشان را به دوستان و محبان خود کرده‌اند.

از جمله مناقب و شرافت‌های حضرت معصومه علیها السلام، صدور زیارت‌نامه مخصوص برای آن حضرت از حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام است. جملات این زیارت‌نامه حکایت از مقام عظیم آن بانوی بزرگوار دارد، که هیچ بشری قادر به درک آن نیست؛ مقامی که امام صادق علیه السلام با عنوان «شفاعت» از آن نام برده و فرمودند: «همه شیعیان با شفاعت فاطمه معصومه علیها السلام به بهشت وارد می‌شوند.» (قمی، ۱۳۱۳ ق، ص ۴)

این حدیث نشان می‌دهد که حضرت معصومه علیها السلام در عرش الهی دارای جایگاه والایی است که اگر زیارت او همراه با معرفت و شناخت درست باشد، زیارت‌کنندگان را به بهشت رهنمون می‌شود؛ مقامی که والاترین جایگاه یک انسان است. آیت‌الله جوادی آملی در این باره می‌گوید: «[حضرت معصومه علیها السلام] یک کریمه از دودمان نبوت و ولایت است، به جایی می‌رسد که امام هشتم و نهم درباره زیارت او توصیه و سفارش دادند هر کس او را زیارت کند بهشت بر او واجب می‌شود.» (نرم‌افزار گلشن قم، سخنرانی جوادی آملی، ۱۳۵۸)

ترسیم شرایط محیطی

فضای امن و صفاتی که امام صادق علیه السلام پیش از تولد حضرت معصومه علیها السلام ترسیم کرده بودند، خبر از تولد بانویی که رسالت مهمی بر دوش دارد و نیز تولد ایشان و امام رضا علیه السلام از یک مادر، از نکات مهم و قابل توجه برای محققان است؛ زیرا این توصیه‌ها و نحوه تولد حضرت فاطمه معصومه علیها السلام و مسئولیتی که بر دوش دارد، ایجاب می‌کند محیط سیاسی و تربیتی حضرت معصومه علیها السلام و فضای ترسیم شده در روایت‌های مربوط به ایشان و علت حضور آن بانوی گرامی در قم و شکل‌گیری پایگاه تشیع با محوریت وجودی حضرت و نوع تعلیم و تربیت ایشان در سایه‌سار دو امام معصوم و هجرت حضرت در دفاع از ولایت و امام زمان خویش مورد توجه قرار گیرد.

هر یک از عوامل مزبور، از نکات قابل توجهی است که جایگاه والا و مقام معنوی و عرفانی حضرت معصومه علیها السلام را در نزد خداوند نشان می‌دهد. از این رو، با توجه به محدودیت موضوع و صفات و القاب گوناگون حضرت معصومه علیها السلام، در این تحقیق تنها «محدثه» بودن آن حضرت را مورد بحث و بررسی قرار می‌دهیم.

گزینش الهی

قرب و منزلت حضور معصومه علیها السلام در شهری به نام «قم»، در سیره نبوی از زمان رسول اکرم صلی الله علیه و آله تا زمان امام صادق علیه السلام و ظهور حضرت حجت (عج) همواره مورد تأکید بوده است. (قمی، ۱۳۱۳ ق، ص ۴۷ / قمی، [بی تا]، ج ۲، ص ۴۴۶ / مجلسی، ۱۳۶۶، ج ۶۰، ص ۳۱۵) این شهر با وجود فرزندانی از فرزندان معصومان علیهم السلام رونق می‌یابد و محل رشد و توسعه علمی می‌شود و به عنوان پایگاه جهان تشیع معرفی می‌گردد؛ مکانی که به عنوان تجمع دوستان اهل بیت علیهم السلام و بسترسازان ظهور

امام زمان (عج) بر آن تأکید شده است، همچنان که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در مورد صورت و سیرت شهر قم در معراج فرمودند: «در آن شب که مرا از این کلبه برگرفتند و بر گنبد خضرا بالا بردند، در آسمان چهارم قبه‌ای را تابان دیدم که بسان استبرق سبز می‌درخشید. به جبرئیل گفتم: این قبه که زیباتر از آن در آسمان چهارم مشاهده نکردم چیست؟ جبرئیل گفت: دوست من! این صورت و سیمای شهر قم است.» (قمی، ۱۳۱۳ ق، ص ۹۶ / مجلسی، همان، ج ۶۰، ص ۲۰۷)

این حدیث جایگاه شهر قم را در عرش الهی نشان می‌دهد؛ جایگاهی که از گذشته مورد توجه بوده است. بیشترین روایت‌ها از لسان امام صادق علیه السلام در مورد شهر قم و متولد شدن فرزندی از نسل امام موسی کاظم علیه السلام بیان شده است. تأکید امام صادق علیه السلام و پیش‌گویی ایشان در مورد دختری که هنوز متولد نشده است، نشان می‌دهد که این فرزند، مسئولیت و تکلیف مهم و ویژه‌ای در جریان رسالت نبوی دارد که گواه روشنی به «اصطفا» و «گزینش» (مجلسی، همان، ج ۷، ص ۳۳۶) آن بانو توسط خداوند رب العالمین است. امام صادق علیه السلام با بیان این روایت‌ها، می‌خواستند اذهان جامعه و شیعیان حقیقی را به این نور تابان متوجه سازند و با آماده سازی افکار علویان، زمینه را برای پذیرش ایشان و گرد آمدن اهل علم و تقوا در این شهر فراهم آورند.

حرم امن الهی

امام صادق علیه السلام صحبت از حرم امنی می‌کنند که برای اهل بیت علیهم السلام با حضور زنی از اولاد ایشان شکل می‌گیرد، چنان‌که در روایت آمده است: امام صادق علیه السلام فرمودند: «ان لله حرماً و هو مکه و لرسوله حرماً و هو المدینة و لامیرالمؤمنین حرماً و هو الکوفة و لنا حرماً و هو قم، ستدفن بینها امرة من ولدی تُسمی فاطمه،

من زارها وجبت له الجنة.» (نوری طبرسی، ۱۴۰۸ ق، ج ۱۰ / مجلسی، همان، ج ۶۰، ص ۲۱۶ / قمی، ۱۳۷۰، ص ۸۵۴)؛ برای خدا حرمی است و آن مکه است و برای رسول خدا صلی الله علیه و آله حرمی است و آن مدینه است و برای امیرالمؤمنین علیه السلام حرمی است و آن کوفه است و برای اهل بیت علیهم السلام حرمی است و آن قم می‌باشد و به زودی زنی از اولاد من که فاطمه نامیده می‌شود، در آنجا دفن می‌شود. هر کس او را زیارت کند، بهشت بر او واجب می‌گردد.

این سخن را امام صادق علیه السلام در حالی بیان کردند که حضرت فاطمه معصومه علیها السلام هنوز متولد نشده بودند و دوم آنکه ایشان از دفن حضرت معصومه علیها السلام در این شهر خبر می‌دهد. در روایت دیگری، امام صادق علیه السلام باز از تولد فرزندی از فرزندان امام موسی کاظم علیه السلام به شیعیانش خبر می‌دهد تا این معصومه بهتر شناخته شود و اگر دیگران مدعی بودند، شیعیان بتوانند حقیقت را از مدعیان دروغین تشخیص دهند.

در روایت آمده است: در حالی که امام صادق علیه السلام با کودک خود سخن می‌گفتند، یکی از شیعیان به نزد حضرت آمد. امام را دید که با کودکی در گهواره سخن می‌گوید ... مرد باز هم جلوتر آمد و به کودک سلام کرد. کودک نه تنها جوابش را داد، بلکه گفت: ای مرد! خداوند نامی را که برای دختر تازه متولد شده‌ات انتخاب کرده‌ای دشمن می‌دارد، پس نامش را عوض کن. [آن مرد نام دخترش را حمیرا گذاشته بود.] شگفتی مرد دو چندان شد.

«آنگاه امام صادق علیه السلام فرمود: این کودک، فرزندم موسی است. خداوند از او دختری به من عنایت می‌کند که نامش فاطمه است. او را در سرزمین قم به خاک می‌سپارند، هر شخصی که او را در قم زیارت کند، بهشت برایش واجب می‌شود.»

در روایت‌های معتبر دیگر، نه تنها از شهر قم به عنوان «عُش آل محمد» (مجلسی، همان، ج ۵۷، ص ۲۱۴، ح ۳۱) یاد شده است، بلکه از حضور زنی از سلاله پاک نبوی در این شهر خبر داده‌اند که با دفن او در آنجا، پایگاه تشیع شکل می‌گیرد. این شهر مرکز علم و دانش اهل بیت علیهم‌السلام می‌گردد که شعاع آن وسیع و دامنگیر می‌شود و این مأموریتی الهی است که به لطف وجود کریمه اهل بیت علیهم‌السلام حضرت معصومه علیها‌السلام شکل و جهت می‌گیرد.

در حقیقت، امام صادق علیه‌السلام با ذکر دقیق و تکرار آن، خواسته‌اند علویان را به پایگاهی که توسط یک زن به نام فاطمه علیها‌السلام و از ذریه امام موسی کاظم علیه‌السلام شکل می‌گیرد، متوجه گردانند و این نکته که: این شهر مرکز رشد علوم معارف دینی خواهد گشت و هنگامی که علم و دانش از شهرهای مختلف جمع می‌شود، شهر قم پیرامون فاطمه معصومه علیها‌السلام همچون نگینی درخشش خود را دارد و مرکز معارف الهی و نبوی است. امام صادق علیه‌السلام در این زمینه فرمودند: «به زودی کوفه از علم خالی می‌گردد و علم از آن برچیده می‌شود، آنچنان که مار در لانه‌اش به خود می‌پیچد. آنگاه علم در شهری به نام «قم» ظاهر می‌شود و آنجا مرکز دانش و فضیلت می‌گردد تا جایی که در روی زمین حتی یک نفر مستضعف و ناآگاه در دین باقی نمی‌ماند، حتی بانوان پرده‌نشین.» (مجلسی، همان، ج ۶۰، ص ۱۶۳)

نکته جالب در این حدیث، تغییر مکان علم از کوفه به قم است؛ پایگاهی که مرکز نشر و گسترش علوم و معارف الهی قرار می‌گیرد. نکته دیگر آنکه به قدری علم رواج می‌یابد که حتی زنان خانه‌دار نیز به برکت حضور در این شهر از علم و آگاهی برخوردار می‌گردند. این احادیث نشان می‌دهد که خداوند اراده کرده بود تا وجود زنی از سلاله پاک رسول‌الله صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در شهری به نام قم، مأموریت و رسالتی الهی را در دفاع از حریم نبوی و اهل بیت علیهم‌السلام بر عهده گیرد تا با گرد آمدن

علویان به دور شعاع تابان و فروزان این ستاره درخشان، پایگاه امنی را برای ترویج فقه جعفری ایجاد کند تا عالمان و فقیهان با استفاده از انوار وجودی ایشان به کسب دانش و فضایل اهل بیت علیهم السلام مشغول شوند.

از این روی است که صفت «صفیه‌الله» یعنی «برگزیده خدا» (سپهر، ۱۳۶۳، ص ۳۳۶) به حضرت فاطمه معصومه علیها السلام داده شده است. «اصطفا» (برگزیده شدن) حضرتش را نیز از این فراز زیارت‌نامه که امام رضا علیه السلام به سعد اشعری قمی تعلیم فرمود، می‌توان استفاده نمود: «فانَّ لك عندالله شأنًا من الشأن» (مجلسی، همان، ج ۱۰۲، ص ۲۶۵)؛ به درستی که برای تو در نزد خداوند مقام رفیعی است.

میلاد فاطمه معصومه علیها السلام

حضرت معصومه علیها السلام در اول ذیقعد (جریر طبری، ۱۴۱۳ ق، ص ۳۰۹ / مجلسی، همان، ج ۴۸، ص ۳۱۷) سال ۱۷۳ ق در دوران خلافت هارون (۱۹۳-۱۷۰ ق) در مدینه دیده به جهان گشود. پدر ایشان امام موسی کاظم علیه السلام و مادرشان نجمه خاتون* بودند.

* نجمه خاتون مادر حضرت معصومه علیها السلام کنیزی از اهل مغرب بود که تحت تعلیم خانواده امام صادق علیه السلام قرار می‌گیرد. چنان که نقل شده است، نجمه علاوه بر کسب علم و معرفت و آشنایی با اصول و فروع نزد امام کاظم علیه السلام، هر روز در ساعت‌های مشخص نزد مادر گرامی امام کاظم علیه السلام می‌رفتند و از محضر این بانوی بزرگوار، معارف و احکام دین را فرامی‌گرفتند. علاقه و اشتیاق نجمه، موجب تعریف حمیده از او شد و به امام موسی کاظم علیه السلام فرمودند: «فرزند تکتّم [نجمه] بانویی است که هرگز بانویی بهتر از او ندیدم و تو را نسبت به او به نیکی سفارش می‌کنم.» نجمه از نظر عقل و هوشیاری و فراگیری علوم دینی از بهترین بانوان زمان خود بوده و نظیر نداشته است و شاید به همین خاطر از ناحیه امام موسی کاظم علیه السلام و خانواده امام «نجمه» نامیده شد. (کلینی، [بی‌تا]، ج ۱، ص ۴۷۶ / جبل عاملی، ۱۳۷۱ ق، ج ۳، ص ۶۳۶ / قمی، ۱۳۷۰، ج ۲، ص ۳۳۵ / جلالی عزیزیان، ۱۳۷۹، ص ۱۵۹)

حضرت معصومه علیها السلام دومین فرزند امام موسی کاظم علیه السلام از نجمه می باشد که فرزند اول آنها امام رضا علیه السلام * (مفید، ۱۳۴۶، ص ۴ و ۳) بوده است. در حقیقت، تولد حضرت معصومه علیها السلام و امام رضا علیه السلام از یک مادر، به عنوان عامل و پشتوانه ترقی و تکامل معنوی و اخلاقی و علمی حضرت فاطمه معصومه علیها السلام و یک امتیاز بزرگ بوده است که در عرش الهی برای زنی که می خواهد رسالت و مسئولیت هدایت علوم و معارف نبوی را در هجرت خود در مکانی به نام «قم» به انجام برساند، از شروط لازم بود.

جایگاه روایتگری در حفاظت از سنت

«حدیث» در اصطلاح علم درایه، به کلامی اطلاق می شود که حکایت از سخن یا فعل یا تقریر معصوم علیه السلام داشته باشد. «محدث» و «محدثه» به کسی گفته می شود که سخن معصوم یا فعل تقریر او را نقل کند. اهمیت این کار در آن است که سیره و روش علمی و معارف بی پایان معصومان علیهم السلام نسل به نسل و در همه قرون اعصار حفظ گشته و ثمرات آن به تمامی ابنای بشری می رسد، و این امر آن قدر اهمیت دارد که رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: «من تعلّم حدیثین، ینفع بهما نفسه او یعلمهما غیر فینتفع بهما کان خیراً من عبادة ستین سنه» (مجلسی، همان، ج ۲، ص ۱۵۲)؛ کسی که دو روایت بیاموزد و خود از آن سود ببرد یا به دیگری آموزد تا او از آنها بهره ببرد، برایش از شصت سال عبادت برتر است.

* امام رضا علیه السلام در روز ۱۱ ذی قعدة ۱۴۸ ق در مدینه دیده به جهان گشود. مادر او بانویی با فضیلت به نام تکتّم بود که بعدها «طاهره» نام گرفت. کنیه او ابوالحسن و لقبش رضا است. در سن ۳۵ سالگی (۱۸۳ ق) عهده دار مقام امامت شد. مدت امامت آن حضرت ۲۰ سال بود. خلفای معاصر او هارون، محمد امین و مأمون بودند. در سال ۲۰۰ ق به دعوت مأمون از مدینه به خراسان آمد و در ماه صفر ۲۰۳ ق در سن ۵۵ سالگی به شهادت رسید.

حدیث که بیان سنت و سیره نبوی است، از مهم‌ترین پایه‌ها و ستون‌هایی می‌باشد که شریعت اسلامی بر آن استوار است؛ در سنن و آثار و در استنباط احکام الهی، منبع و مرجع فقیهان، و در اعمال پناه مؤمنان است؛ زیرا قوام اسلام در عمل کردن و مراجعه به آن است و ثبات ایمان در پذیرش و حرکت در مسیر آن؛ چون علم به حلال و حرام در تمام احکام، از طهارت گرفته تا دیات و ... در حدیث به ودیعت گذاشته شده است.

از این‌رو، در طول تاریخ، با حاکمیت امویان و عباسیان، حاملان کتب و سنن و احادیث نبوی در سختی و رنج مضاعفی به سر می‌بردند (مسعودی، ۱۹۶۵ م، ج ۲، ص ۱۵۷) و گاه برای فرار از تنگناهای موجود و گسترش حدیث نبوی، هجرت، شورش و زندان را به کرات تجربه می‌کردند و علی‌رغم فشارهای حکومتی، شاگردان و علمای شیعه در هر فرصتی که پیدا می‌کردند به نقل احادیث نبوی می‌پرداختند؛ بخصوص احادیثی مانند حدیث ثقلین، منزلت و غدیر در راستای تداوم امامت و ترسیم‌گر آن بود. از این‌رو، اساساً حکومت اموی و عباسی نسبت به آن بسیار حساس بودند و برخورد همراه با خشونت را علیه شیعیان به کار می‌گرفتند.

در میان راویان حدیث، حدیث فاطمه معصومه علیها السلام نیز با توجه به شناخت محیط سیاسی و اجتماعی خود با درایت و تیزهوشی ذاتی در جهت حفظ سرچشمه زلال نبوی، در مسیر امامت گام برمی‌داشت. «حضرت معصومه علیها السلام هنگامی که امام رضا علیه السلام در مدینه به سر می‌بردند، چون پروانه‌ای گرد شمع امامت می‌گردند و شیدایی را می‌ماند که به دور کلبه عشق الهی در حریم امن امامت به طواف می‌پردازند و در همراهی با امام رضا علیه السلام در قول و فعل» (مهدی‌پور، ۱۳۷۴، ص ۴۹۳-۴۹۴) نه تنها کوتاهی نکرد، بلکه در گسترش احادیث

نبوی که استمرار ولایت و امامت محسوب می‌شود، با نقل احادیث معتبر، از حریم امامت و ولایت دفاع نمود.

از این روی است که حضرت فاطمه معصومه علیها السلام به علت بیان حدیث نبوی، به «محدثه» معروف می‌شود و بی‌سبب نیست که از میان ۳۸ خواهر و برادر، فقط ایشان با امام رضا علیه السلام از مادر یکی هستند و دارای چنان مقام رفیع و عظیمی می‌گردد که «عالمه» و «محدثه» می‌شود؛ عالمه‌ای که امام صادق علیه السلام با تجلیل از او پیش از تولدش، زیارت همراه با معرفت او را پاداش بهشت نوید داده و شفاعتش را شامل حال تمام شیعیان دانسته است. (حسون و مشکور، ۱۳۴۲ ق، ص ۵۵۷)

جایگاه زنان در روایتگری شیعی

از صدر اسلام تا دوران اموی و عباسی، زنان نیز با کسب علم حدیث، به عنوان راویان در صحنه حضور جدی و فعال داشتند. «راویان احادیث رسول اکرم صلی الله علیه و آله از میان بانوان به ۴۷ نفر می‌رسند که در طول تاریخ حضور معصومین علیهم السلام سابقه ندارد. در عصر امام صادق علیه السلام که رشد و توسعه علوم و معارف اهل بیت علیهم السلام به نقطه اوج خود رسیده بود، روایان زن مسلمان ۳۳ نفر بودند. با اینکه حضرت زهرا علیها السلام خود از بانوان بزرگ و دختر گرامی پیامبر صلی الله علیه و آله است و با عصر ایشان فاصله چندانی ندارد، تنها هفت راوی داشته است. بدین ترتیب، عصر رسالت نقطه اوج دانش آموزشی زنان مسلمان بوده و بعدها به علت فشارهای سیاسی رژیم‌های اموی و عباسی، حوزه‌های علمیه زنان حالت رکود به خود گرفته است.» (میرعظیمی، ۱۳۸۳، ص ۳۵)

با وجود اینکه در دوران حکومت عباسیان زنان در فشار و تنگنای شدیدی

بودند، در تشکیلات داخلی مدینه و شبکه ارتباطی که امام موسی کاظم علیه السلام سازمان‌دهی کرده بودند، نقش مهمی داشتند. از حیث حفظ امانت‌ها و انتقال اموال نه تنها فعال بودند، بلکه در زمینه روشنگری و هدایتگری نیز در عرصه علمی فعالیت ویژه‌ای داشتند. در این میان، «تنی چند از دختران امام موسی کاظم علیه السلام در عصر اختناق عباسیان تلاش فراوان می‌نمودند تا امت را با حقایق آشنا سازند. فاطمه، زینب، ام کلثوم و حکیمه دختران امام موسی کاظم علیه السلام می‌باشند. آنان با نسلی مواجه بودند که به جهت خیانت اجدادشان، نسبت به فضایل علی علیه السلام نادان بودند، خلفا و حکام نیز بر استمرار نادانی مردم در امر ولایت اهل بیت علیهم السلام اصرار داشتند.» (آیت‌اللهی، ۱۳۸۰، ص ۱۲۶) دختران امام موسی کاظم علیه السلام در حلقه علمی بانوان تلاش داشتند با بیان احادیث نبوی به مبارزه با جهل و انحراف بپردازند.

جایگاه حضرت معصومه علیها السلام در نقل احادیث شیعی

در میان فرزندان دختر امام موسی کاظم علیه السلام، «فاطمه کبری» حضرت معصومه علیها السلام به همراه دیگر زنان به‌رغم تهدیدهای حکام، سخت می‌کوشیدند تا روایاتی را که بیانگر فضایل علی علیه السلام بود برای مردم بیان کنند. شاید به علت فعالیت زیاد آنها، حلقه علمی و جلسات بانوان از رونق بیشتری برخوردار بوده است. از این‌رو، در تاریخ نقل شده است که «زنان راوی عصر امام موسی کاظم علیه السلام پنج نفر بودند»* (میرعظیمی، همان، ص ۴۳) و سه تن از آنان از دختران ایشان و دو تن از اصحاب امام صادق علیه السلام و ائمه پیش از ایشان بودند. مؤلف [کتاب] اعلام النساء المؤمنات حضرت فاطمه معصومه علیها السلام را از جمله راویان

* این پنج نفر عبارت بودند از: «بنت الامام موسی کاظم علیه السلام، ام الحسین بنت الامام موسی کاظم علیه السلام، حبابه الولیبه، سعیده، فاطمه‌الکبری بنت امام موسی کاظم علیه السلام.

احادیث پدر بزرگوارشان معرفی کرده‌اند.» (همان، ص ۴۴)

اصحاب و سنن و آثار از فریقین، برای فاطمه معصومه علیها السلام روایت‌هایی را ثبت کرده، بیان نموده‌اند که احادیث این بانو در مرتبه صحاح بوده و برای قبول و اعتماد و اطمینان و عمل شایستگی داشته است و خصوص مضامین آنها مخالفتی با یکدیگر ندارند؛ زیرا آن بانو از کسانی نقل حدیث می‌کند که یکی پس از دیگری صالح، صادق، بزرگوار، پرچمدار دین و دنیا و بنیاد علم و دانش و از نسل هدایتگران بوده‌اند؛ کسانی که نسبت به صداقت و امانت‌داری و حجت بودن آنها اطمینان وجود دارد و شخصیتی استوار و یقینی راستین دارند. (همان)

بر این اساس، «محدثه» بودن حضرت معصومه علیها السلام و شهرت ایشان در بین اصحاب حدیث، عالمه بودن ایشان را ثابت می‌کند. نقل و روایت حدیث در زمانی صورت می‌گیرد که حکومت تلاش فراوانی برای از بین بردن راویان و محدثان داشته است و در گذر زمان تعداد بسیاری از راویان راستین و بیان‌کننده احادیث نبوی در مقابل تیغ خصم از بین رفته‌اند. از این روی، اهتمام و تلاش دختران امام موسی کاظم علیها السلام و بخصوص حضرت فاطمه معصومه علیها السلام در توسعه و نشر معارف اسلامی ناب نبوی که آنها را بدون واسطه از پدر و برادر خویش درس گرفته‌اند و با بیان آنها به گسترش عقاید ناب محمدی صلی الله علیه و آله و معرفت اهل بیت علیهم السلام در جامعه کمک بسیار زیادی کردند، دارای اهمیت است. (مجلسی، همان، ج ۴۳،

ص ۸ / قمی [بی‌تا]، ص ۲۳۲ / طبری، ۱۴۱۳ ق، ص ۱)

این احادیث که به حضرت معصومه علیها السلام نسبت داده می‌شود درباره تأکید بر قیام امام حسین علیها السلام، دوستی اهل بیت علیهم السلام، حدیث غدیر و منزلت است که از اصول و پایه‌های اعتقادی شیعیان محسوب می‌شود و گزینش و بیان این احادیث ترسیم‌گر نقش امامت در جامعه‌ای است که افکار انحرافی و التقاطی، کاملاً در

جامعه ریشه دوانده است و حضرت معصومه علیها السلام با بیان این احادیث نقش و رسالت خویش را به نحو احسن به انجام می‌رساند و این ممکن نیست، مگر با علم و معرفتی که آن حضرت از محضر دو امام معصوم علیهم السلام کسب فیض کرده است. در ادامه، به نقل احادیث می‌پردازیم.

حراست از اندیشه‌ی والای شیعی

هنگامی که آیه ۳۳ سوره «احزاب» (إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ...) نازل شد، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله سعی کردند با رفتار خویش به دستور خداوند، دایره اهل بیت علیهم السلام را مشخص سازند و با محدود کردن و مشخص کردن افراد خاندان خویش (علی علیه السلام، فاطمه علیها السلام، حسن و حسین علیهم السلام)، دندان طمع را از دهان برخی طمع‌کاران بکشند و مسیر راستین را که در ادامه راه امامت تکمیل می‌شد به مردم نشان دهند و راه رسیدن به سعادت و کمال را در جامعه هموار سازند. اما با حاکمیت اموی و عباسی، مسیر امامت در جامعه اسلامی راه انحرافی را پیمود و حاکمان وقت با جعل احادیث ساختگی و فشار و ایدای شیعیان* (اصفهانی،

* در تاریخ به کرات نقل شده است: «در دوره عباسیان به قدری بر علویان فشار وارد آوردند، بخصوص در عصر متوکل، که هرگونه ارتباط و احسانی به آنها [شیعیان] جرم محسوب می‌شد و فشار اقتصادی بر آنها به میزانی بود که گاه زنان علوی برای نماز پوشش کافی نداشته و پوششی را چند نفری از یکدیگر قرض گرفته و به ترتیب نماز به جا می‌آوردند.» از امام صادق علیه السلام روایت شده است که پس از شهادت امام حسین علیه السلام، در بزرگداشت یاد آن حضرت توسط همگان، از جمله زنان، تأکید فراوان شده است. در اینجا می‌توان به داستان ام سعید و تلاش او برای زیارت امام حسین علیه السلام اشاره نمود که امام صادق علیه السلام وقتی از قصد او مطلع شدند، فرمودند: «ان زیارة الحسین واجبة علی الرجال و النساء»؛ به درستی که زیارت امام حسین علیه السلام بر مردان و نیز بر زنان لازم است. (مجلسی، ۱۳۶۶، ج ۹۸، ص ۳ / حسون و مشکور، ۱۳۴۲، ق، ص ۴۲۴)

۱۳۴۹، ص ۵۹۹) عرصه حضور و عشق به اهل بیت علیهم السلام را تنگ و تاریک کردند. آنان احادیث جعلی و ساختگی را جایگزین احادیث ناب نبوی نمودند، به گونه‌ای که پس از شصت سال از بعثت حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله، چیزی نمانده بود که زنگارها و جهل‌ها به اسم اسلام بنیان جامعه اسلامی را از ریشه بپوساند. در چنین فضایی، امام حسین علیه السلام با قیام عاشورایی خود در کربلا چشمه جوشانی را در قلب شیعه ایجاد کرد و شیعیان با تشبث به این حرکت و قیام، در طول تاریخ فریادگر مظلومیت اهل بیت علیهم السلام و بیان‌کننده رفتار غاصبان حکومت شدند.

در چنین شرایط سیاسی - اجتماعی، تلاش راویان حدیث برای مطرح کردن امام حسین علیه السلام و رسیدن نسبت او به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و قرار گرفتن در دایره اهل بیت علیهم السلام برای نسلی که از عصر پیامبر صلی الله علیه و آله فاصله گرفته است و در مقابل تحریف‌های حکومت با وجود اختناق و کنترل شدید، هیچ شناختی نسبت به اهل بیت علیهم السلام ندارند، حایز اهمیت زیادی است. در این میان، فاطمه معصومه علیه السلام با درایت و بینش سیاسی بالا و خاص نبوی، به عنوان یکی از راویان حدیث اهل بیت علیهم السلام در مورد امام حسین علیه السلام قرار می‌گیرد که قابل توجه و تعمق است.

در روایت، از احمد بن حسین، از حسین بن سکری، از محمد بن زکریای جوهری، از عباس بن بکار، از حسن بن یزید، از فاطمه معصومه دختر موسی بن جعفر علیه السلام، از عمر بن علی بن الحسین، از فاطمه دختر امام حسین علیه السلام، از اسماء دختر عمیس، از صفیه دختر عبدالمطلب آمده است: «وقتی حسین از مادرش متولد شد، پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: عمه، فرزندم را بیاور. من عرض کردم: ای رسول خدا، او را پس از ولادت پاکیزه نکرده‌ایم، رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمودند: عمه تو

می‌خواهی او را پاکیزه کنی؟ خداوند تبارک و تعالی او را پاکیزه و از آلودگی‌ها منزّه کرده است. (حسون و مشکور، همان، ص ۴۲۴)

این حدیث دقیقاً بیانگر مفهوم آیه ۳۳ سوره «احزاب» و نیز بیانگر رابطه امام حسین علیه السلام با دایره اهل بیت علیهم السلام است. از این روی، برخورد با حکومتی که امام حسین علیه السلام را شهید نمود به عنوان غاصبان، در محتوای حدیث به وضوح آشکار است. (امینی، ۱۳۶۳، ص ۶۱) گزینش و بیان این حدیث از سوی حضرت معصومه علیها السلام که به عنوان معصوم در لسان ائمه علیهم السلام از ایشان یاد شده است، اهمیت فراوانی دارد و در سندیت آن نیز شکی نیست.

نقش حضرت معصومه علیها السلام در بیان روایت‌های ناب شیعی

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله حب و بغض‌های فرو خورده جامعه جاهلی و قبیله‌گرایی و تعصب‌های کورکورانه قریش را کاملاً لمس کرده بودند و به‌رغم تحول فکری و فرهنگی که به وجود آورده بودند، در دوران تثبیت هنوز الهه‌های نفس و قدرت‌طلبی و جاه‌طلبی‌های اشراف و بزرگان قبیله‌ای را که همچون آتش زیر خاکستر در درون جامعه نهفته بود، مشاهده می‌کردند و می‌دانستند اگر این بغض‌ها سر برآورند چگونه بنیان جامعه‌ای را که در مسیر رسیدن به کمال الهی در طول ۲۳ سال بعثت و رسالت ساخته بودند، می‌توانند منحرف سازند.

حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله می‌دانستند که نبوت در سایه امامت شکل و جهت تکاملی می‌یابد و کسانی می‌توانند سگان این کشتی تازه‌ساخته را در دست گیرند که با امواج متلاطم و اقیانوس معارف الهی آشنا باشند و در این مسیر طوفان‌زده اقیانوس چنان کارکرده و امتحان خود را در دوران رسالت پس داده باشند که

معرفت الهی با گوشت و پوست و استخوان آنها عجین شده باشد، از سوی دیگر، با سرچشمه معارف الهی بنا بر اراده خداوند متصل باشند.

از این روی، حضرت محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تلاش زیادی کردند تا افکار عمومی جامعه را چنان آگاه و روشن سازند که هرگونه راه نفوذ و انحراف در جامعه نبوی را مسدود نمایند. بنابراین، با بیان احادیث مربوط به امامت، غدیر خم و منزلت، هم مسیر امامت را در راستای تکامل رسالت نبوی روشن نمودند و هم شخص موردنظر (امام بر حق عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَام) را بنا به دستور خداوند در غدیر خم (به نقل از روایت‌های شیعه و سنی) (امینی، همان، ج ۱) مشخص ساختند. اما جامعه بعد از رحلت رسول گرامی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چنان تحت تأثیر تبلیغات انحرافی قدرت‌طلبان قدرت قرار گرفت که حقیقت امر به فراموشی سپرده شد و با زنگارهای فریبنده دنیوی، پایه‌های انحراف از مسیر راستین رسالت نبوی آغاز گردید.

در این میان، راویان حدیث نبوی که تربیت شده خاندان وحی و رسالت بودند، در مسیر تاریخ سعی کردند با استفاده از فرصت‌های مختلف سیاسی، اجتماعی و فرهنگی که پیش می‌آمد با بیان احادیث نبوی به زنده نگه داشتن آنها و روشن کردن افکار مردم، بخصوص شیعیان و دوستان اهل بیت عَلَيْهِمُ السَّلَام، همواره مسیر درست را به جامعه نشان دهند. در همین زمینه، چند حدیث از حضرت فاطمه معصومه عَلَيْهَا السَّلَام در زمینه دوستی آل محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و حدیث غدیر و منزلت نقل شده است (کریمی جهرمی، ۱۳۸۱، ص ۱۳۷-۱۳۸) که به علت بی‌واسطه بودن در میان اصحاب و راویان حدیث دارای اهمیت است و نشان از دقت در انتخاب این احادیث و هدف راوی آن، که خود معصوم می‌باشد، دارد.

حدیث فاطمیان (دوستی آل محمد صلی الله علیه و آله)

یکی از محورهای مهم تشخیص حق از باطل در رسالت نبوی، دوستی آل محمد صلی الله علیه و آله است. در این زمینه، حضرت فاطمه معصومه علیها السلام به علت تسلط بر مباحث حدیثی روایتگر حدیثی، است که به علت قرار گرفتن چند «فاطمه» در سلسله سند، به «فاطمیات» (همان) مشهور است. این حدیث از لحاظ بیان جایگاه کسانی که با دوستی آل محمد صلی الله علیه و آله شهید شدند، به نوعی، تأکید ضمنی تلاش‌های این مجاهدین راه خداست که در دوران اختناق و دوران وحشت‌زای عباسی، به عنوان شورش‌گران علیه حکومت و ضد دین معرفی می‌شدند. انتخاب این حدیث، بخصوص که سلسله سند همه از راویان مورد وثوق هستند، اهمیت زیادی دارد.

حدیث را محمد غماری شافعی نقل کرده است که «از فاطمه دختر حسین رضوی، از فاطمه دختر عبدالله علوی، از فاطمه دختر موسی میرقع، از فاطمه دختر امام رضا علیه السلام، از فاطمه دختر امام موسی بن جعفر علیه السلام، از فاطمه دختر صادق علیه السلام، از فاطمه دختر امام باقر علیه السلام، از فاطمه دختر امام سجاد علیه السلام، از فاطمه دختر امام حسین علیه السلام از زینب دختر علی علیه السلام، از فاطمه دختر رسول خدا صلی الله علیه و آله به نقل از رسول اکرم صلی الله علیه و آله آمده است که ایشان فرمودند: آگاه باشید! هر کس با دوستی آل محمد بمیرد، شهید مرده است.» (شریف رازی، ۱۳۵۲، ج ۱۱، ص ۱۶ / همو، ۱۳۳۲، ص ۸۰۹)

این حدیث که در بیان جایگاه محبان آل محمد صلی الله علیه و آله است، به نوعی در محتوا و بطن معنای حدیث، تلاش شیعیانی را که به علت فشارها و مشکلاتی که حکومت برای آنها ایجاد کرده بود، به هجرت، جهاد، شورش و قیام علیه ظلم و جور حکومت دست می‌زدند، مورد تأیید قرار می‌دهد و تأکید می‌کند: اگر کسانی که در

راه مبارزه به علت دوستی با خاندان آل رسول صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کشته شوند نه تنها خارجی و ضد دین محسوب نمی‌شوند، بلکه شهید هستند.

«در اثر تعلیمات علمی پیشوایان شیعه، شهادت و جانبازی در راه پایداری دین خدا و نجات جامعه‌های انسانی رسمیت یافت و حفظ ناموس، عدالت و دین بر حفظ جان عاریت، مقدم شناخته شده، این بود که مصلحان شیعه‌مذهب از آغاز فعالیت دست از جان خویش شستند. شاید نتوان در تاریخ صفحه‌ای یافت که بدون حادثه‌ای خونین تمام شده باشد.» (حکیمی، ۱۳۷۵، ص ۱۷۵)

در فرهنگ اسلام، شهید و شهادت دارای ارزش و قداست خاصی است و در فرهنگ شیعی، بالاترین مقام و قربی است که یک انسان می‌تواند به آن دست یابد و این فرهنگ از صدر اسلام شکل گرفت و با قیام امام حسین عَلَيْهِ السَّلَام روح و جان تازه‌ای در کالبد شیعه دمیده شد که شهدای فخر و سایر شهدا (مسعودی، ۱۹۶۵، م، ج ۲، ص ۱۵۸) تداوم‌بخش این حرکت راستین در دوستی با خاندان آل محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در احادیث نبوی بودند.

در این حدیث، توجه دادن افراد، با عبارت «آگاه باشید!» شروع می‌شود و محور اصلی حرکت را در دوستی «دوستی آل محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ» قرار می‌دهد که در این صورت، در فرهنگ شهادت شیعی، کسی که در راه دوستی آل محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بمیرد، مقام شهید می‌یابد. این مقام رفیع به عنوان «شهید» در عصر عباسی که هرگونه دوستی با آل محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جرمی غیرقابل بخشش محسوب می‌شد و شیعیان همواره در معرض هجوم ناجوانمردانه حکومت قرار می‌گرفتند و یا در زندان شکنجه می‌شدند یا به شهادت می‌رسیدند، دارای اهمیت است.

حدیث غدیر و منزلت

یکی از محورهای اصول اعتقادی شیعه تأکید بر محور «امامت» است و در محور امامت «وصایت امیرالمؤمنین» و «تثبیت جایگاه غدیر» اهمیت بسیار زیادی دارد. در حقیقت، غدیر مرز بین حق و باطل است که اسلام را بعد از کودتای سقیفه بنی ساعده، به دو مسیر شیعه و سنی تقسیم کرد. بر این اساس، حاکمان اموی و عباسی در طول تاریخ حاکمیت خویش سعی کردند با جعل احادیث و کتمان حقیقت غدیر، حکومت غاصبانه خویش را استوار سازند.

این حدیث در دورانی بیان می‌شود که حاکمان اموی و عباسی «شیعیان و طرفداران خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله را چون دانه‌هایی که به وسیله مرغان چیده می‌شود انتخاب کرده، با خشونت به قتل می‌رساندند.» (نیکویرش، ۱۳۸۱، ص ۷۲-۸۰)؛ زیرا حکومت سعی می‌کرد با پنهان کردن هویت غاصبانه خود، مشروعیت حکومت را در جامعه به اسم اسلام نبوی و آل محمد صلی الله علیه و آله ارائه دهد.

بغضی که حاکمان اموی و عباسی از آل محمد صلی الله علیه و آله بخصوص نسبت به علی علیه السلام به عنوان اولین امام منصوب از سوی خداوند در غدیر خم، داشتند در طول تاریخ بر کسی پوشیده نیست. این کینه به گونه‌ای بود که حاکمان وقت دستور داده بودند «در هر مکانی سب و لعن علی علیه السلام را بکنند و در هر گوشه و کناری، حتی اگر فردی شبهه بر دوستی علی علیه السلام دارد به تیغ سپرده شود.» (ابن اعثم کوفی، ۱۳۷۲، ص ۳۳۰-۳۳۶)

اما امامان معصوم علیهم السلام با استفاده از فرصت‌ها در هر زمان به روشنگری و هدایت مردم می‌پرداختند و با بیان احادیث غدیر خم (همان، ص ۳۳۶) و منزلت توسط شاگردانی که در مکتب آنها تربیت شده و به عنوان فقیه و راوی احادیث اهل بیت علیهم السلام در جامعه پراکنده شده بودند، سعی می‌کردند این احادیث را بدون جعل و تحریف در طول تاریخ زنده نگاه دارند.

بررسی احادیث و سند آنها زمانی دارای اهمیت است که راویان حدیث به حُسن شهره باشند و مورد اعتبار و وثوق اهل علم رجال قرار گیرند. در این میان، حضرت معصومه علیها السلام که تربیت یافته رسالت نبوی و امامت موسی کاظم علیه السلام و ولایت امام رضا علیه السلام است و در مکتب علمی خویش از محضر این بزرگان درس ولایت‌مداری و ولایت‌پذیری را آموخته بود، به گلچین احادیثی مانند حدیث غدیر دست می‌زند تا همواره امامت علی علیه السلام در حدیث منزلت برای افکار عمومی در ذهنیت جامعه روشن باشد و در طول تاریخ تداوم یابد.

حدیث منزلت و حضرت معصومه علیها السلام

علامه امینی با ذکر سندهای معتبر و سلسله‌سندها که از عامه و اهل سنت هستند، به این حدیث (منزلت) از طرف حضرت معصومه علیها السلام اشاره کرده است. حدیث از شخصی به نام بکر بن احمد قصری نقل شده که گفته است:

«حدثتنا فاطمه و زینب و ام‌کلثوم بنات موسی بن جعفر علیه السلام، قلن حدّثتنا فاطمة بنت جعفر بن محمد الصادق، حدّثتني فاطمة بنت محمد بن علی، حدّثتني فاطمة بنت علی بن الحسین، حدّثتني فاطمة و سکینه بنتا الحسین بن علی عن ام‌کلثوم بنت فاطمة و بنت النبی عن فاطمة بنت رسول‌الله صلی الله علیه و آله و آله و رضا عنها قالت انسیتم قول رسول‌الله صلی الله علیه و آله، یوم غدیر خم، من کنت مولاهُ فعلیّ مولاه، و قوله صلی الله علیه و آله: انت منی بمنزلة هارون من موسی علیه السلام». (امینی، همان، ج ۱، ص ۱۹۷)؛ حدیث کردند برای ما دختران موسی بن جعفر، فاطمه و زینب و ام‌کلثوم و آنان گفتند: فاطمه دختر امام صادق علیه السلام برای ما نقل نمود و او گفته است: فاطمه دختر امام باقر علیه السلام نقل کرد که فاطمه دختر علی بن الحسین از فاطمه و سکینه دختران امام حسین و آنها از ام‌کلثوم دختر فاطمه، دختر پیامبر و او از فاطمه دخت رسول‌الله بیان

داشت که فرمود: آیا گفتار پیغمبر را در روز غدیر فراموش کردید که فرمود: «هر کس من مولای اویم، علی مولای اوست» و از یاد بردید سخن پیامبر صلی الله علیه و آله را که فرمود: «تو یا علی، نسبت به من به منزله هارون نسبت به موسی علیه السلام می‌باشی»؟

حضرت غدیر و حضرت معصومه علیها السلام

در حدیث راویان غدیر، از زبان حضرت معصومه علیها السلام روایتی با ده سند به چشم می‌خورد که همه راویانش زن هستند و سرسلسله این سند به فاطمه زهرا علیها السلام می‌رسد که عصر نبوی را کاملاً درک کرده و در حلقه علمی خود همواره احادیث پیامبر صلی الله علیه و آله را بدون واسطه منتقل می‌کردند. از این رو، دارای اهمیت زیادی است. این حدیث نشان می‌دهد جلسات علمی و بحث محافل بانوان همواره توسط زنان شیعی با محوریت فرزندان معصومان علیهم السلام و زنان آنها ادامه داشته است تا اینکه به حضرت معصومه علیها السلام می‌رسد. ایشان هم در دایره محفل علمی خود این حدیث ناب را که سرسلسله اعتقاد شیعیان است، با تسلط کلامی و روایی نقل می‌کنند. در حالی که بیش از ۲۰۰ سال از عصر رسول اکرم صلی الله علیه و آله گذشته است، این حدیث توسط فاطمه معصومه علیها السلام به نقل از حضرت زهرا علیها السلام عیناً نقل می‌شود. روند راویان حدیث نشان می‌دهد که علی‌رغم تلاش حکومت برای نابودی احادیث نبوی و نیز تحریف‌ها و تهدیدها در این زمینه، حقیقت اسلام ناب محمدی صلی الله علیه و آله در گذر زمان با زنگارها و غبارهای جعل حدیث نابود نگردید، بلکه در حلقه‌های علمی زنان و مردان، با تربیت شاگردان و راویان حدیث که در سایه‌سار معارف امامان بر حق تعلیم گرفتند، حقایق نبوی نسل به نسل منتقل گردید. حضرت معصومه علیها السلام نیز با این بینش و با اهتمام به ولایت و امامت، آگاهانه به نقل این حدیث پرداختند.

حدیث معراج و حضرت معصومه علیها السلام

حدیث دیگری به حضرت فاطمه معصومه علیها السلام نسبت داده می‌شود که مربوط به جایگاه علی علیه السلام در آسمان‌ها و شیعیان و محبان اوست که در عرش الهی ولادت علی علیه السلام و جانشینی او و شیعیانش را مورد توجه قرار دادند. این حدیث بسیار زیبا و دقیق، سخنان و جایگاه علی علیه السلام را تبیین کرده است که نشان از دقت و ظرافت روایانش در حفظ مطالب و بیان آن دارد. از سوی دیگر، این حدیث در کنار حدیث منزلت و غدیر، محور امامت را تداعی می‌کند. علامه مجلسی از کتاب *مسلسلات* با ذکر سلسله سند به نقل از بکر بن احقف، که او نیز از فاطمه دختر امام رضا علیه السلام نقل کرده است، گفته است:

«حدیث کرد مرا فاطمه و زینب و ام‌کلثوم، دختران موسی بن جعفر علیه السلام و آنان گفته‌اند که حدیث کرد ما را فاطمه دختر امام جعفر صادق علیه السلام و او می‌گوید: حدیث کرد مرا فاطمه دختر محمد بن علی علیه السلام و او نقل کرده از فاطمه دختر علی بن الحسین علیه السلام و ایشان فرموده‌اند: حدیث کرد مرا فاطمه و سکینه دختران حسین بن علی علیه السلام، از ام‌کلثوم دختر علی علیه السلام از فاطمه دختر رسول‌الله صلی الله علیه و آله که فرمود: شنیدیم رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: وقتی در شب معراج به آسمان برده شدم، داخل بهشت شدم. در آنجا قصری بود از مروارید سفید و درخشان و دری داشت که مزین به دُر و یاقوت بود و بر آن در، پرده‌ای بود. پس سر را بلند کردم، دیدم بر آن درب نوشته بود: «لا اله الا الله محمد رسول الله علی ولی الله»، و بر آن پرده مکتوب بود: بَخُ بَخُ من مثلاً شیعة علی؟! چه کسی همچون شیعه علی خواهد بود؟! (قندوزی، ۱۳۵۷، ص ۴۵۵) آنگاه من داخل قصری شدم که از عقیق سرخ بود و دری از نقره داشت که به وسیله زبرجد درخشان شده بود، و بر آن پرده‌ای بود. پرده را بالا زدم، بر آن در نوشته بود: «محمد رسول الله، علی وصی

المصطفی»؛ محمد صلی الله علیه و آله، رسول خداست و علی وصی پیامبر است؛ و بر آن پرده نوشته بود: «بَشْرُ شِيعَةِ عَلِيٍّ بِطَيْبِ الْوِلَادَةِ»؛ بشاره ده شیعه علی را به پاکی ولادت.

من داخل آن قصر شدم. ناگهان قصر دیگری از زمرد سبز نمودار شد که من نیکوتر از آن ندیده بودم و برای آن قصر، دری بود از یاقوت سرخ مزین به لؤلؤ و بر آن در، پرده‌ای بود. پس سرم را بالا کردم و دیدم بر آن پرده نوشته بود: «شِيعَةُ عَلِيٍّ هُمُ الْفَائِزُونَ»؛ شیعیان علی سعادت‌مند و رستگارند. به دوستم جبرئیل گفتم: این قصر از آن کیست؟

گفت: ای محمد! برای پسر عم و وصی تو علی بن ابی‌طالب علیه السلام. مردم همه در روز قیامت عریان و پابرهنه‌اند، جز شیعه علی، و مردم به نام‌های مادرانشان خوانده می‌شوند، جز شیعه علی علیه السلام که به نام پدران‌شان خوانده می‌شوند.

به دوستم جبرئیل گفتم: این مطلب چگونه است؟ گفت: زیرا آنان علی را دوست داشتند، پس ولادت آنان پاکیزه است و پدری معلوم و مشخص دارند، از این رو، به نام آنها خوانده می‌شوند. (مجلسی، همان، ج ۶۵، ص ۷۶-۷۷ / قمی، [بی‌تا]، ج ۱، ص ۷۲۹ / امینی، همان، ص ۶۰)

این حدیث جایگاه علی علیه السلام را در نزد خداوند و وظیفه او را در پیروی از رسالت نبوی و مسیر هدایت جامعه را در شاهراه امامت به صورت واضح و مشخص نشان می‌دهد که علی علیه السلام معیار اصلی حق و باطل در دنیا و آخرت است که شیعیان او هم به واسطه شناخت علی علیه السلام و ارادت نسبت به او مورد رحمت الهی قرار می‌گیرند.

نقش حضرت معصومه علیها السلام در حراست و تعلیم احادیث نبوی

مجموعه احادیث فوق که هر یک درباره احادیث ناب نبوی است، به جایگاه حقیقی امامت، ولایت و غدیر که سر منشأ آن با علی شکل می‌گیرد، اشاره دارد. بیان این احادیث از حیث درک شرایط سیاسی و اجتماعی دارای اهمیت فوق‌العاده‌ای است؛ زیرا آگاهی از «فرهنگ و روش زندگی پرافتخار خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله و آل علی علیهم السلام و پناهندگی معنوی و علمی به این پناهگاه مطمئن و استوار، یکی از اصیل‌ترین راه‌های شناخت اسلام و بهره‌مندی از آن است؛ چراکه آنها از سرچشمه زلال اسلام آب نوشیده‌اند و تبلوری از مکتب حیات‌بخش پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله هستند.» (محمدی اشتهاردی، ۱۳۸۱، ص ۷۷)

حضرت معصومه علیها السلام نیز به واسطه ارتباط و اتصال به این سرچشمه زلال و با شناخت و معرفت حقیقی، گلچینی از احادیث ناب را انتخاب کرد که هم راویان آن و هم سلسله سند به سرچشمه نبوی اتصال می‌یابد. انتخاب به‌جا و زیبا و دقیق احادیث و ثبت آن در تاریخ راویان حدیث از تیزبینی و درایت و سیاست‌مداری و علم حضرت معصومه علیها السلام حکایت دارد که در مکتب علوی تعلیم دیده است و با رسالتی که در عرش الهی بر دوش داشته است، تلاش ویژه‌ای را در محافل بانوان به کار برد تا با نقل احادیث معتبر نبوی به «محدثه آل طه» مشهور شود.

نتیجه

از دیدگاه اسلام، زن و مرد همچون دو بال دارای صفات و خصوصیات یکسانی هستند که می‌توانند با آگاهی و معرفت در مسیر سعادت و کمال گام بردارند. تاریخ اذعان دارد که هرگاه زنان در جایگاه حقیقی خود قرار گرفتند، با تدبیر و اخلاص خود توانستند پیام‌آوران و مربیان خوبی برای جامعه باشند. فاطمه زهرا علیها السلام، حضرت زینب علیها السلام و حضرت فاطمه معصومه علیها السلام نیز از این دسته زنان

استوار و مبارز و مقاوم و عالمی هستند که از سرچشمه اسلام ناب محمدی صلی الله علیه و آله نوشیدند و در جامعه آن را گستراندند.

حضرت فاطمه معصومه علیها السلام تحت تعلیم دو امام معصوم قرار گرفت و با استعداد و صفات ذاتی که داشت در کنار عوامل محیطی و تربیت نبوی، چنان آزموده شد تا بتواند از عهده مسئولیت خطیر خویش برآید و در صحنه‌های علمی و عملی حضوری فعال و پویا داشته باشد. حضرت معصومه علیها السلام علم‌جویی و علم‌آموزی و برگزاری محافل علمی را شاخصه رشد و تکامل خود قرار داد و «محدثه» بودن را با انتخاب احادیث ناب نبوی همچون حدیث منزلت، غدیر، دوستی آل محمد صلی الله علیه و آله و معراج در تاریخ حدیث با راویان موثق جاودانه ساخت تا حیات اهل‌بیت علیهم السلام تا ظهور حجت حق در مقابل زنگارهای تاریخ به دور از تحریف جاودانه بماند.

بر این اساس، وجود معصومه‌ای که خود معدن علم و کرامت و آگاهی است، در مکان طاهری که به «عُش آل محمد صلی الله علیه و آله» مشهور است، باعث شد که در کنار انوار وجودی و تابان آن حضرت حوزه‌های علمیه‌ای به وجود آید که محل رفت و آمد و تربیت فقیهان و راویان و شاگردان برجسته مکتب امام صادق علیه السلام و مشراب امام موسی کاظم علیه السلام و محبان اهل‌بیت علیهم السلام قرار گیرد و بزرگ‌ترین مرکز نشر معارف اسلامی و پایگاه تشیع در سطح جهان گردد.

از این روی، اگر زنان مسلمان با شناخت و معرفت با الگوهای عملی همچون حضرت فاطمه معصومه علیها السلام آشنا شوند، می‌توانند در جامعه با پویایی، آگاهی و شناخت هویت و جایگاه خویش با مسئولیت‌پذیری اجتماعی، حضوری قوی، مؤثر و تأثیرگذار داشته باشند و تنها در این صورت است که جامعه می‌تواند با امید به رشد و توسعه، مسیر سعادت و کمال را در جهت معرفت‌اللّه و خلیفه‌اللّه شدن طی کند.

منابع

۱. آیت‌اللهی، زهرا؛ زن، دین، سیاست؛ تهران: سفیر صبح، ۱۳۸۰.
۲. ابن اعثم کوفی، احمد بن محمد بن علی؛ الفتوح؛ ترجمه مستوفی الهروی؛ تهران: انقلاب اسلامی، ۱۳۷۲.
۳. ابن بابویه قمی، محمد بن ابی الحسن (شیخ صدوق)؛ عیون اخبار الرضا علیه السلام؛ ترجمه رضا مستفیذ و علی‌اکبر غفاری؛ تهران: صدوق، ۱۳۷۳.
۴. اصفهانی، ابوالفرج؛ مقاتل الطالبین؛ ترجمه سیدهاشم رسولی محلاتی؛ تهران: [بی‌نا]، ۱۳۴۹.
۵. امینی، عبدالحسین؛ الغدیر؛ ترجمه اکبر ثبوت و محمد شریف رازی؛ قم: کتابخانه مکتبه آیت‌الله مرعشی نجفی، ۱۴۰۳ ق.
۶. امینی، هادی؛ فاطمه بنت امام موسی بن جعفر علیه السلام؛ قم: [بی‌نا]، ۱۳۶۳.
۷. بانپور، احمد؛ زندگی و کرامات حضرت معصومه علیها السلام؛ [بی‌جا]؛ نشر الف، ۱۳۷۴.
۸. جبل عاملی، سیدمحسن؛ اعیان الشیعه؛ بیروت: [بی‌نا]، ۱۳۷۱ ق.
۹. جریر طبری، محمد بن رستم؛ تاریخ الرسل و الملکوک (تاریخ طبری)؛ تحقیق محمد ابوالفضل ابراهیم؛ قاهره: المطبعة الرابعة، ۱۹۷۹ م.
۱۰. _____؛ تاریخ طبری؛ بیروت: مؤسسه الاعلمی، ۱۴۰۳ ق.
۱۱. _____؛ دلائل الامامة؛ بیروت: الدراسات الاسلامیه، ۱۴۱۳ ق.
۱۲. جلالی عزیزیان، حسن؛ فرزندان چهارده معصوم علیهم السلام؛ تهران: مهربان، ۱۳۷۹.
۱۳. حر عاملی، محمد بن الحسن؛ وسایل الشیعه الی تفصیل مسائل الشریعه؛ قم: مؤسسه آل‌بیت علیهم السلام، ۱۳۶۸.
۱۴. حسون، محمد و ام‌علی مشکور؛ اعلام النساء المؤمنات؛ بیروت: مؤسسه اهل‌البيت، ۱۳۴۲ ق / ۱۹۸۲ م.
۱۵. حکیمی، محمد؛ حضرت معصومه علیها السلام و شهر قم؛ قم: دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۹.
۱۶. حکیمی، محمدرضا؛ جهش‌ها؛ تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۵۷.
۱۷. سپهر، محمدتقی خان؛ ناسخ التواریخ؛ تهران: اسلامیه، ۱۳۶۳.
۱۸. شریف رازی، محمد؛ آثار الحجّة؛ قم: دارالکتاب، ۱۳۳۲.

۱۹. _____؛ گنجینه دانشمندان؛ قم: کتابفروشی اسلامیة، ۱۳۵۲.
۲۰. طبرسی، ابوعلی ابوالفضل بن الحسن؛ مجمع البیان فی تفسیر القرآن؛ بیروت: مؤسسه علمی للمطبوعات، ۱۴۱۵ ق.
۲۱. _____؛ مجمع البیان فی تفسیر القرآن؛ قم: مکتبه مرعشی، ۱۴۰۳ ق.
۲۲. _____؛ اعلام الوری بالهدی؛ بیروت: دارالمعرفه، ۱۳۹۹ ق / ۱۹۷۹ م.
۲۳. قزوینی رازی، عبدالجلیل؛ النقص؛ تهران: [بی‌نا]، ۱۳۵۸.
۲۴. قمی، حسن بن محمد؛ تاریخ قم؛ ترجمه حسن بن علی بن حسن عبدالملک قمی؛ تصحیح سیدجلال‌الدین تهرانی؛ تهران: [بی‌نا]، ۱۳۱۳ ق.
۲۵. قمی، عباس؛ برگزیده منتهی الآمال؛ تلخیص رضا استادی؛ قم: دفتر نشر برگزیده، ۱۳۸۰.
۲۶. _____؛ منتهی الآمال؛ تلخیص رضا استادی؛ به تصحیح علی محدث‌زاده؛ قم: داوری، ۱۳۷۰.
۲۷. قمی، محمدرضا؛ سفینه البحار و مدینه الحکم والآثار؛ تهران: فراهانی، [بی‌تا].
۲۸. قندوزی، سلیمان بن ابراهیم؛ ینابیع الموده؛ ترجمه سیدمرتضی توسلیان؛ تهران: بوذرجمهری، ۱۳۵۷.
۲۹. کرباسی‌زاده، علی؛ هشتمین سفیر رستگاری؛ قم: مولود کعبه، ۱۳۷۹.
۳۰. کریمی جهرمی، علی؛ بانوی ملکوت؛ ج دوم، قم: راسخون، ۱۳۸۱.
۳۱. کلینی، محمد بن یعقوب؛ اصول کافی؛ تهران: نشر فرهنگ اسلامی اهل بیت علیهم السلام، [بی‌تا].
۳۲. _____؛ الکافی؛ تصحیح علی‌اکبر غفاری؛ تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۸۸ ق.
۳۳. مجلسی، محمدباقر؛ بحارالانوار؛ تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۶.
۳۴. محمدی اشتهاردی، محمد؛ حضرت معصومه علیها السلام فاطمه دوم؛ قم: علامه و پسران، ۱۳۸۱.
۳۵. مسعودی، ابوالحسن علی بن الحسین؛ مروج الذهب و معادن الجواهر؛ بیروت: داراندلس، ۱۹۶۵ م.
۳۶. مفید، محمد بن النعمان (شیخ مفید)؛ الارشاد؛ ترجمه سیدهاشم رسولی محلاتی؛ قم: علمیه اسلامی، ۱۳۴۶.
۳۷. مهدی‌پور، علی‌اکبر؛ کرامات معصومیه علیها السلام؛ ج دوم، قم: حاذق، ۱۳۸۱.

۳۸. _____؛ کریمه اهل بیت علیهم السلام؛ قم: حاذق، ۱۳۷۴.

۳۹. میرعظیمی، سیدجعفر؛ بارگاه فاطمه معصومه علیها السلام تجلیگاه فاطمه زهرا علیها السلام؛ قم: مشهور، ۱۳۸۳.

۴۰. نوری طبرسی، حسین بن محمدتقی؛ مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل؛ بیروت: دارالاحیاء التراث، ۱۴۰۸ ق.

۴۱. نیکوبرش، فرزانه؛ هجرت کریمه؛ قم: فجر ولایت، ۱۳۸۱.

سایت‌ها

- سایت بازتاب (www.baztab.com)

- سایت پرسمان (www.porsoman.com)

- سایت حرم حضرت معصومه علیها السلام (www.masoumeh.com)

- سایت خبرگزاری فارس (www.farsnews.com)

- سایت مهر (www.mehrnews.com)

- نرم‌افزار گلشن قم (مجموعه مقالات و کتب کنگره حضرت معصومه علیها السلام)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی